

Araştırma Makalesi

Taksim Kentsel Tasarım Yarışması: Kamusal Belleğe Müdahalede Katılımcı(sız) Bir Yaklaşım

Gülden AKINCI KURTULDU*

ORCID NO: 0000-0001-6773-9529

*Arş. Gör., gulden.akinci@yeniuyuzuil.edu.tr, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi,
Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Öz

Yapısı itibariyle zihinsel ya da fiziksel bir mekâna ihtiyaç duyan bellek olgusu, söz konusu toplumsal ilişkiler ve deneyimsel süreçler olduğunda birlikte olma hâlinin izlendiği toplumsal mekâna işaret etmektedir. Bireylerin toplumun diğer fertleriyle bir araya geldiği, birlikte yeni eylemler ürettiği ve ortak bir bellek inşasına yol aldığı toplumsal mekânlar bireylerin anımsamasına katkı sağlayan fiziki bir depo görevi görmektedir ve bellek mekânları olarak adlandırılmaktadır. Ancak toplumsal mekân, depolama işlevinin yanında devingen yapısı itibariyle mütemadiyen yeni eylemlere imkân tanıyacak şekilde değişmekte ve dönüşmekte, aynı şekilde mekânı deneyimleyen bireyleri de etkisi altına almaktadır.

Lefebvre'e göre "toplumsal mekân, toplumsal üründür". Toplum ile mekân arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır ve toplum mekânı, mekân ise toplumu yeni pratiklerle dönüştürme eğilimindedir. Bu doğrultuda, Lefebvre'in algısal, tasarlanan ve yaşanan mekân olarak ayrıştırdığı boyutların bileşiminden doğan mekânın üretim pratiği, mekânın da farklı eylemlerle dönüştürülmesine imkân tanımaktadır. Ancak kendisiyle birlikte toplumu da değiştiren toplumsal mekân, bu özelliği dolayısıyla iktidarın toplum üzerindeki kontrol aracına dönüşmektedir. Bu durum, halk-iktidar arasında bir çatışma ortamı oluşmasına neden olmaktadır. İstanbul için düşünüldüğünde, üretim eyleminin en etkili şekilde gözlemlendiği konum Taksim Meydanı'dır. Toplumsal değeri ve toplum üzerindeki etkisi dolayısıyla iktidarın sıklıkla kontrol etmek istediği meydan üzerinde izlenen halk-iktidar hesaplaşması ise mekânın yeniden üretiminde katılımcı yaklaşım arayışlarına yönelimin yolunu açmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada; Meydan'ın yeniden üretiminde söz konusu olan dayatmacı ve katılımcı pratikler literatüre dayanarak açıklanmakta; Taksim Kentsel Tasarım Yarışması, tasarımcı söylemleri ve proje dokümanları üzerinden analiz edilmektedir. Araştırma sonucunda, dereceye giren projelerin bellek temasını yansıtmakta yetersiz kaldığı ve halka sunum şeklinin katılımcı bir yaklaşım içermesi nedeniyle herhangi bir tepkiye maruz kalmadığı çıkarımı yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: bellek mekânları, mekânın üretimi, katılımcı(sız) yaklaşım, Taksim Meydanı

Research Article

Taksim Urban Design Competition: A (Non)Participatory Approach to Intervening in Public Memory

Gülden AKINCI KURTULDU*

ORCID NO: 0000-0001-6773-9529

*Res. Assist., gulden.akinci@yeniuyuzuil.edu.tr, İstanbul Yeni Yüzyıl University, Faculty of Engineering and Architecture, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design

Abstract

The phenomenon of memory, which requires a mental or physical place due to its structure, points to the social place where the state of being together is traced when it comes to social relations and experiential processes. Social places, where individuals come together with other members of the society, produce new actions together, build a common memory, serve as a passive storage that contributes to individuals' recollection and are called memory places. However, in addition to its storage function, the social place is constantly changing and transforming in a way that allows for new actions to take place due to its dynamic nature, and it also affects the individuals who experience the place in the same way.

According to Lefebvre, "social place is a social product". There is a mutual relationship between society and place, and society tends to transform place and place tends to transform society through new practices. With this view, the production of place, which emerges from the combination of the dimensions Lefebvre classifies as perceptual, designed and living place, allows for the transformation of place through different actions. However, the social place, which changes society along with itself, turns into an instrument of authority's control over society due to this characteristic. This causes a conflict between the people and the government. For Istanbul, the location where the act of production is most effectively observed is Taksim Square. The public-authority power struggle on the square, which the government often wants to control due to its social value and influence, leads to the search for participatory approaches in the reproduction of the place.

In this context, the study explains the imposing and participatory practices involved in the reproduction of the Square through the literature and analyzes the Taksim Urban Design Competition through designer discourses and project documents. As a result of the research, it is concluded that the winning projects were insufficient in reflecting the theme of memory and that the way the projects were presented to the public was not subjected to any reaction due to the participatory approach.

Keywords: memory places, production of space, (non)participatory approaches, Taksim Square.

1. GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca pek çok şey duymakta, görmekte, çeşitli olaylarla karşılaşmakta ve bunlar karşısında yeni duygu ve düşünceler geliştirmektedirler. Olağan süreçte edinilen tüm bu bilgi, beceri ve hatıralar insan beyni tarafından gerekli durumlarda geri çağırılmak üzere depolanmaktadır. Peki, geçmişe dair söz konusu olgular nerede ve nasıl muhafaza edilmektedir? Basit gibi görünen bu sorunun cevabı, bellek olgusuna dair oldukça komplike bir süreci ve açıklamayı da beraberinde gerektirmektedir. Bellek kavramı üzerine gerçekleşen tüm çalışmalar, saklama ve muhafaza etme kavramlarıyla ilişkili olan bellek olgusunun bir şekilde fiziksel ya da zihinsel bir mekân işaret ettiğini göstermektedir. Belleğin mekân ile ilişkili bir kavram olarak düşünülmesi, mekânı yalnızca kartezyen bileşenlerden ibaret bir olgu olmaktan çıkartıp ona bir "yer" statüsü kazandırmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde mekânı tanımlamak, anlamlandırmak ve bellekle ilişkili yeni pratiklerle dönüşümüne şahit olmak, bellek-mekân ilişkisinin farklı boyutlarına da dikkat çekmektedir.

Bireylerin, anı ve olayları zaman, mekân ve diğer bireylerden bağımsız bir şekilde inşa edebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, söz konusu bellek süreçleri olduğunda, belirli bir zamanda olayı gerçekleştiren bir topluluğun ve olayın geçtiği bir mekânın varlığı zorunlu olmaktadır. Toplumsal bir bütünlük içerisinde gerçekleşen iletişim ve etkileşimler sonucu oluşan ortak değerler, çeşitli temsillerle mekân üzerinde karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin içinde bulunduğu topluma göre kullandığı ve biçimlendirdiği mekân olgusu, toplumsal/kamusal mekânı ifade etmektedir. Toplumun belleğinde meydana gelen her türlü değişimin toplumsal mekân üzerinde bir karşılığı bulunmaktadır. Bu nedenle toplumsal olaylara referans veren toplumsal mekânlar, bellek mekânı olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu doğrultuda toplumsal düzende meydana gelen her türlü farklılaşmaya paralel olarak toplumsal mekân da değişmekte; mekânın sahip olduğu yeni anlam ve işlevler doğrultusunda yeni görünümlere sahne olmaktadır. Mekân üzerinde fiziksel bir değişim gerçekleşmiş olmasa dahi, bu görünüm bireylerin zihninde farklı temsillere sebep olmakta ve mekâna yüklenen anlamlarda farklılaşmalar görülmektedir. Bireylerin mekâna yüklediği anlamların farklılaşması, farklı kullanım pratiklerinin oluşmasına ve dolayısıyla toplumsal bellek unsurlarının toplumsal/kamusal mekânın değişimi doğrultusunda yeni bir karşılık bulmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde mekân üzerinde gerçekleşen herhangi bir değişim de mekânın kullanım alışkanlıklarının değişimine ve dolayısıyla mekâna yüklenen anlam ve toplumsal bellek unsurlarının da değişikliğe uğramasına

neden olmaktadır. Bu durum belleğin ve mekânın üretim pratiğinin katmanlaşan yapısının olağan bir sonucudur.

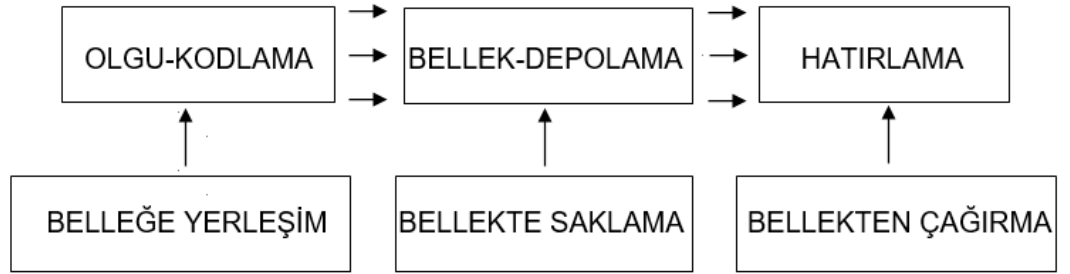
Toplumsal mekânın toplum üzerinde oluşturduğu bu güçlü dönüştürücü etki, iktidarın baskılamayı hedeflediği toplumu kontrol altında tutma çabası için de etkili bir araç olmaktadır. Bu doğrultuda iktidarın toplumu kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirme amacıyla kamusal mekâna çeşitli müdahalelerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Baskın otoritenin toplumsal düzende gerçekleşen olağan değişimlerin mekân üzerindeki etkilerinden bağımsız bir şekilde mekânsal praksislere müdahalede bulunması, zaman zaman bir çatışma ortamı doğmasına ya da belleğin yitirilmesine neden olmaktadır. Söz konusu kamusal mekân, halk ve iktidar arasındaki çatışma ortamı olarak ele alındığında ise en çok müdahale gören alanlar topluma sunduğu farklı praksislerle özgür bir alan açan kent meydanları olmaktadır. Toplumsal etkileşime imkân tanıyan farklı deneyimler için zemin oluşturan meydanlar, iktidar tarafından kontrol nesnesi olarak ele alınmakta ve halk, meydanlara belirli ideolojiler doğrultusunda yüklenen yeni işlevlerle farklı bir bellek inşasına yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum, kent meydanlarıyla toplumsal olay ve değerlerini özdeşleştiren halk için bir başkaldırı nedeni ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda meydanlar, tarihsel süreçte pek çok kez örneğine rastlanıldığı üzere çeşitli eylem ve şiddet olaylarına ev sahipliği yapmakta ve bu izlerle anılmaktadır. Kızıl Meydan (Rusya), Saint Petersburg Saray Meydanı (Rusya), Concorde Meydanı (Fransa) vb. gibi geçmişin acı hatıralarıyla anılan ünlü meydanların yanı sıra, ülkemizde de Taksim Meydanı şiddet ve başkaldırının temsili olarak ön plana çıkmaktadır (Bayhan, 2013). Meydanın potansiyel bellek ortamının değiştirilmesi üzerine çeşitli ideolojilerle kurgulanan yeni pratiklerin dayatmacı yaklaşımının sebep olduğu çatışma ortamı ise toplumsal belleğe müdahalede uzlaşmacı bir yaklaşım alternatifine dikkat çekmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, halkın kamusal mekânı – dolayısıyla kamusal/toplumsal belleği- değiştirmek üzere kurgulanan dayatmacı ve katılımcı stratejilere karşı gösterdiği farklı davranışların Taksim Meydanı üzerinden analizidir. Uzlaşmacı bir yaklaşım olarak Taksim Meydanı Tasarım Yarışması'nın kurgusunun ve yarışma sonucunda ortaya çıkan projelerin toplumsal bellek bağlamında değerlendirilmesi ise çalışmanın amaçlarından bir diğerine karşılık gelmektedir.

2.TOPLUMSAL BELLEK UNSURUNUN KAMUSAL MEKÂN İLE İLİŞKİSİ

Saklama, koruma ve muhafaza etme anlamlarına karşılık gelen hafıza kelimesi ile eş anlama sahip olan (Nişanyan Sözlük, 2023) bellek kavramı farklı disiplinler tarafından ele alınmakta, her disiplin içerisinde farklı boyut ve tanımlamalara karşılık gelmektedir. En temel kapsamıyla bellek kavramı, yaşanılanlar ve yaşanılanların gerektiğinde hatırlanması amacı ile zihinde depolanması sürecini içermektedir. Bu doğrultuda bellek; geçmiş ve geçmişe dair bir olguyu, bu olguların depolanacağı saklama alanını ve zaman içerisinde karşılaştığı çeşitli tetikleyiciler dolayısıyla geri çağırılması (hatırlanması) kavramlarını içeren çok katmanlı bir sürece karşılık gelmektedir (Resim 1). Katmanlaşan bu süreç, hayat boyunca devam etmekte ve kesintisiz işlemektedir. Bireylerden bağımsız olarak, istemsizce zihinde depolanan bilgi ve olaylar zaman içerisinde silinip kaybolmamakta; ancak zihne depolanan olgular arttıkça geçmiş olguların anımsanması zorlaşmaktadır. Hafızanın derinliklerine itilen bu olgular, uygun durum ve anımsatıcılar karşısında tekrar gün yüzüne çıkmaktadır (Akıncı, 2020).

Resim 1. Bellek ve Bellek Süreçleri
Kaynak: Özak, 2008, s. 27'den uyarlanmıştır

Bireyler vasıtasıyla oluşturulan belleğe; yaşanan, görülen, duyulan ya da öğrenilen her bir olgu ve olay kaydedilmekte ve orada saklanmaktadır. Ancak belleğe kaydolan yaşamışlıklar yalnızca birey değil, bireyin çevresi ile de bağlantılıdır. Çünkü hatıralar diğer bireylerden bağımsız bir şekilde inşa edilememektedir. Tüm bireyler, bir şekilde çevresindeki bireylerle etkileşimde bulunmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle bellek, bireylerin tek başına oluşturduğu bir kavram olmasının yanında bireylerin dâhil olduğu topluluğa göre şekillenmekte ve o doğrultuda anlamlandırılmaktadır. Öyleyse bellek yalnızca bireyler için değil, toplum için de söz konusu olmakta ve kişisel belleğin yanı sıra "toplumsal bellek" olarak da adlandırılmaktadır (Halbwachs, 2018).

Maurice Halbwachs tarafından, belleğin sadece bireysel olmadığı ve bireylerin içerisinde yer aldığı toplumların da etkisiyle biçimlendiği düşüncesiyle ilk kez 1920'lerde ortaya atılan toplumsal bellek kavramı, bireylerin toplumda var oluşunu ve diğer bireylerle ilişkilerini şekillendiren başlıca unsurlardandır. Halbwachs, daha önceleri pek çok araştırmacı tarafından ortaya konan toplumsal bellek kavramını bir teori olarak ele alan ilk düşünürdür. Bu nedenle Halbwachs'ın toplumsal bellek çalışmalarında başvurulan nitelikli bir kaynak olması, toplumsal bellek unsurunun çalışma kapsamında da Halbwachs'a atıfla ele alınmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal belleğin tanımını yapan Halbwachs'a göre (2018), bireyler hem kişisel hem de toplumsal belleğe dâhil olmaktadır. Birey, grubun bir üyesi olarak dâhil olduğu olay, durum ve anılar içerisinde kendini bulmakta ve gruptaki diğer bireyler arasında ön plana çıkmaya çalışmaktadır. Aynı topluluk ve olaylar örüntüsü içerisinde yer alıyor olsalar dahi tüm bireylerin olaylara yüklediği anlam farklılaşmakta ve olayları kendi bakış açılarından değerlendirmektedirler. Toplumsal bellek söz konusu olduğunda ise birey, dâhil olduğu topluluğun ilgi duyduğu olay ve yaşanmışlıklar içerisinde kendi belleğini canlandırmaktadır. Bu sayede birey toplumsal anımsamaya da katkı sağlamak ve sosyal bir varlık olarak bireysel davranış alışkanlığından uzaklaşıp toplumsal birliktelik ve ortak çaba içerisinde varlık göstermektedir. Bu durum bireyler arası ilişkileri güçlendirmekte ve sosyal birer canlı olmalarına da katkı sağlamaktadır (Halbwachs, 2018). Toplumsal anımsamaya etki eden başlıca unsur ise kamusal mekânlardır. Topluluğun kamusal mekân ve olaylara yüklediği bir dizi anlam, çeşitli eylem ve ifadelerle dile getirilirken, bellekte yer edinen olgu ve durumların nesiller boyu aktarımına da aracı olmaktadır.

Belleğin aktarım görevini üstlenen somut bir unsur olarak karşımıza çıkan mekân kavramı, aslen bireyler arası ilişkiler ve bu ilişkilerin gerektirdiği donatılara zemin oluşturan, sınırları belli bir varlığa karşılık gelmektedir. Belirlenen sınırlar içerisinde birey dâhil olduğu topluma göre çeşitli eylemler sergilemekte ve beden olarak bulunduğu yerde kendi yaşamına dair izler bırakarak yaşam belirtisi göstermektedir. Eyleme konu olan mekânda bireyler arasında tekrarlanan karşılaşmalar, kurulan ilişkiler ve mekânın çeşitli bağlantılar yoluyla zihinde kodlanmış olması, belirli sınırlarla ifade edilen mekân kavramına yaşayan bir "yer" özelliği kazandırmaktadır (Auge, 2016). "Yer"i tanımlayan bu parametreler zaman içerisinde mekânı birey için bilinir ve anlamlı kılmakta, dış dünyada var olan bilinmezliğin karşısında güvende olma ve ait olma duygularını ortaya çıkarmaktadır.

Bu sayede bireyler; kendini ait gördüğü "yer"de en derin duygularıyla mekânı deneyimlemekte, o mekâna dâhil olarak fiziksel, kültürel ve sosyal etkileşimlerle biçimlendirdiği yapılı çevre içerisinde kimlikli bir yer inşa etmekte ve o yere çeşitli anlamlar yüklemektedirler. Norberg Schulz (1980) tarafından "yerin ruhu" olarak ifade edilen bu anlam, kendisini mekân üzerindeki çeşitli fiziksel ya da zihinsel referanslarla göstermektedir (Schulz, 1980).

Barındırdığı referansların ortak geçmişe sahip bireyler tarafından deneyimlenmesiyle birlikte geçmiş durum ve olayların anımsanmasına katkı sağlayan söz konusu mekânlar, "bellek mekânları" olarak adlandırılmaktadır. Pierre Nora'nın kaleme aldığı *Realms of Memory* isimli yapıtta "bellek mekânları" şeklinde literatüre kazandırılan (Nora, 1996) ortak mekânlar, bir grubun geçmişi veya geçmişine dair çeşitli anlamlar ve değerler içeren, bireylerde ait olma hissi uyandıran ve diğerleriyle bağını güçlendiren alanlardır. Toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen ortak değerlerin izlerini taşıyan ortak mekânlar anımsama ve kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Bellek mekânlarının barındırdığı olgular, mekânı deneyimleyen kişileri günümüzde var olmayan bir geçmiş içerisinde ait olduğu toplulukla buluşturmakta, günümüz koşullarıyla harmanlanarak geleceğe aktarılmaktadır. Gelenek, görenek ve güncel pratiklerle geçmişe dair izler devralınmakta ve toplumsal bellek aracılığıyla geçmiş ilgili mekânlarda şimdileşmekte ve unutulmaktan kurtarılmaktadır. Bu nedenle toplumsal bellek içerisinde, gündelik pratiklere ve toplumsal olaylara ilişkin hatırlama ve unutmama kavramlarının somut ifadesi olan bellek mekânları, toplumsal mekânda karşılık bulmaktadır (Bulut, 2009). Deneyimsel ilişkilerle devingen bir özellik kazandırılan toplumsal mekân, zamanla çok kez dâhil olduğu topluluğun deneyimleri ve kültürel birikimleriyle yeniden üretilmekte, mütemediyen değişiklik ve gelişim gösteren bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, deneyimlerle ifade edilen mekânın üretim pratiğine karşılık gelmektedir.

2.1. Toplumsal Mekânın Üretim Pratiği

Toplum ve mekân arasında süregelen ilişki sürekli bir etkileşim içerisinde olan dinamik ve karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Toplum-mekân ilişkisinde zaman ve gündelik pratiklerden beslenen, deneyimleyenlerde toplum bilinci geliştiren ve bireyler üzerinde ortak bir algı ve anımsama etkisi yaratan ortak mekânlar, hatırlama unsurunun toplumsallığı dolayısıyla "toplumsal mekân"a karşılık gelmektedir. Birbirlerini daha önce görmemiş geniş kitlelerin paylaştığı

ortak geçmişin -toplumsal belleğin- mekânsal ifadesi de toplumsal mekân üzerinden izlenmektedir. Toplumsal bellekte bir yere/topluluğa ait olma hissinin anımsamak kadar unutma eylemiyle de yapılandırılmasına rağmen bireylerin ortak bir geleceğe sahip olma dürtüsü, geçmişi ve bugünü mekânsal imgeler aracılığıyla garanti altına alma eğilimi üzerine temellenmektedir. Geçmiş zamanla kurulan ilişki, mekânsal imgeler üzerinden gelecek zamanda kurulacak ilişki için çeşitli referanslar oluşturmaktadır. Bu sayede somut toplum deneyimlerine dayanan, bireyleri ortak bir paydada birleştiren ve onlarda sürdürülebilir bir bellek olgusu ve güven duygusu yaratan toplumsal mekânlar bireylerin benzer davranış adaptasyonları geliştirmesine, benzer zihinsel referanslar oluşturmaya ve benzer uyum ve çatışma pratikleri sergilemeleri dolayısıyla toplumsal belleğin canlı tutulmasına neden olmaktadır (Kır, 2016). Mekânla ilişkili olan olay ve değerlerin mekânsal pratikler aracılığıyla çeşitli zaman aralıklarında yeniden anımsanması durumu, toplumsal bellek unsuruna mekânsal düzenlemeler aracılığıyla müdahaleyi de olağan kılmaktadır. Bu durum, toplumsal belleğin güçlü sembollerinden olan kamusal mekânların bellek üzerindeki biçimlendirici etkisi dolayısıyla mütemadiyen baskın gücün kontrol altında tutma isteğinin hedefinde olmasına yol açmaktadır.

Mekânın salt geometriden ibaret olmadığı, düşünce ve eylemlerin ifadesinde bir aracı olduğu düşüncesinden yola çıkan Lefebvre'e göre de mekân; güç, kontrol ve hâkimiyetin temsilidir. Lefebvre, toplum ile mekânın öznel değerlerinin yarattığı ikiliğin aksine, topluma ait olan mekânın ve mekânsal pratiklerin bir aradallığının yarattığı yapıyı "toplumsal mekân" olarak tanımlamaktadır. Toplumsal mekân, toplumsal bir üründür. Bu bağlamda hem toplumsal eylemlerden beslenen hem de toplumsal eylemleri besleyen çok yönlü bir kavramdır. Mekân, topluma mal edildiğinde onun toplumsal ilişkiler ve pratiklerle değiştirilebilirliği de kabul edilmektedir (Lefebvre, 2014). Bu durum, toplumsal mekânı rant aracı olarak soyutlaştıran gruba karşı, toplumsal ve sosyo-kültürel gereksinimler için mekânı kullanım pratikleriyle somutlaştıran grup arasında bir çatışma ortamı doğmasına neden olmaktadır. Her yeni durum, olay ya da eylem mekânın tekrar tekrar üretimine neden olurken; bu mücadelede baskın çıkan taraf ise toplumsal gücü elinde bulunduran grup olmaktadır. Çünkü toplumsal mekân, maddi açıdan olduğu kadar anlamsal açıdan da üretilmektedir. Bu doğrultuda Lefebvre, kapitalist düzen içerisinde merkezine insan bedenini koyduğu mekânı "fiziksel", "zihinsel" ve "toplumsal" boyutlarda (Resim 2) ele almaktadır (Lefebvre, 2014).

Resim 2. Lefebvre'in Mekân Üçlenmesi
Kaynak: Savaş, 2020, s. 24

Lefebvre, fiziksel boyutta ele aldığı mekânı “algısal mekân” olarak nitelendirir. Algısal mekân, bireylerin var olduğu, günlük rutinlerini gerçekleştirdiği ve fizik mekânla ilk temasın gözlemlendiği mekân türüdür. Mekânı deneyimleyen bireyler duyuşal bir iş birliği içerisinde mekân hakkında öznel yargılarda bulunur ve bu yargılarla ilişkili günlük yaşam pratikleriyle mekân tekrar tekrar üretilen somut bir nitelik kazanır. Zihinsel boyutta ele alınan mekân kavramı “tasarlanan mekân”a karşılık gelir. Zihinsel bir inşa süreci gerektiren bu mekânlar, mekânı planlama ve farklı pratiklerle düzenleme biçimi olarak karşımıza çıkan soyut bir kavramdır. Bu bağlamda, mekânın tasarımcı bir grup tarafından kurgulanması, üretim etkinliğinin temelini oluşturur. Mekânın nötr bir çerçeve içerisinde soyutlanması, kapitalist düzen ve kontrolcü grubun istekleri doğrultusunda mekân temsillerini de mümkün kılar. Deneyimleyen beden ise mekân üzerinde yalnızca tasarlayan bedenin zihinsel sınırlarının sunduğu imkânlar doğrultusunda söz sahibi olur. Lefebvre’in toplumsal boyutta ele aldığı son mekân türü ise “yaşanan mekân”dır. Yaşanan mekân; bireylerin ortaya koyduğu eylem, duygu ve düşüncelerin çeşitli üretim pratikleriyle izlendiği mekân türüdür. Yaşanan mekân; mekânı kullanan bireyler tarafından deneyimlenen, zaman içerisinde değiştirilip dönüştürülen, çeşitli simge, sembol ve imgelerle eşleştirilen sosyal bir mekân, diğer bir deyişle toplumsal mekândır. Bu bağlamda tasarlayan gruptan bağımsız üretilen ilişki ve mekân pratiklerinin günlük yaşam içerisinde yer tutma hâlidir (Lefebvre, 2014). Diğer iki mekân türünden farklı olarak yaşanan mekân, Lefebvre’in mekân kuramı içerisinde en özel yere sahiptir. Yaşanan mekânlar, durağan yapıdaki tasarlanan ve algısal mekânı bir arada içerirken, mekânın yeni pratiklerle tekrar tekrar üretimine imkân sağlayan yapısı dolayısıyla da dinamik ve

sürekli değişen bir özellik göstermektedir. Bu bağlamda yaşanan mekânın sahip olduğu devingen nitelik, sürekli değişim hareketinin öznesi durumundaki Taksim Meydanı'nı akla getirmekte ve mekânın maruz kaldığı değiş(tiril)me eylemine anlamlı bir dayanak oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere Lefebvre, fiziksel ve zihinsel süreçlerden beslenen geleneksel mekân ayrımının ikili yapısına toplumsal bir boyut kazandırarak mekânı yeniden tanımlar ve ona farklı mekân deneyimlerini mümkün kılan üçüncü bir boyut kazandırır. Birbirinden bağımsız olarak nitelendirilemeyen algısal, tasarlanan ve yaşanan mekân arasındaki söz konusu ilişki mekânı bir yandan tasarlanan mekân aracılığıyla birey üzerinde etkin bir özne; diğer yandan ise iktidar ve kapitalizm aracılığıyla üretilen bir nesne durumuna dönüştürür. Bu sayede mekân sürekli olarak fiziksel, zihinsel ve toplumsal boyutlar arasındaki çatışmaya sahne olur. Zihinsel boyutun imkân verdiği ölçüde deneyimlenen fizik mekân toplumun farklı bireyleri doğrultusunda yeni pratiklerle karşılık bulurken, bu yeni pratikler geçmişin bugünde farklı anlamlarla dönüşümüne neden olur. Bu durum, yaşanan mekânın toplumsal ve dinamik yapısının bir sonucudur. Bu komplike yapısı dolayısıyla da günlük pratiklerin izlendiği mekânlar her daim farklı ideolojilerle düzenlenmeye çalışılmakta, toplumsal çelişki ve egemen gücün mücadelesine zemin oluşturmaktadır (Lefebvre, 2014). Dolayısıyla her bir üretim pratiği algısal mekân üzerinde bir var olma çabasıdır. Bu nedenle yeni anlam ve imkânlar sergilenmesine olanak tanıyan temsil mekânlarının sürekli olarak üst bir otorite tarafından ideolojik hedefler ve rant kaygısıyla dönüştürülmeye çalışılması alışılmış bir durumdur. Bu durum kimi zaman sessiz sedasız bir değişime sahne olurken, kimi zaman ise mekân üzerinden izlenen toplumsal bir gerilim oluşturur. Geçmiş hesaplaşmaların ve bellek unsurlarının mekânla bütünleşerek ortaya koyduğu katmanlaşan tarih imgelerinin tepeden inme müdahalelerle yeniden düzenlendiği temsil mekânlarında toplumsal mekânın sahibi olan toplumun bir savunma mekânizması geliştirmesi ve bir çatışma hâli gözlemlenir. Bu durum, mekânın yeni bir bellek ortamı inşa etmek amacıyla ideolojik hedefler doğrultusunda güncel pratiklerle dönüşümünde mekân ve toplum üzerinde uzlaşmacı yaklaşım alternatifi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

2.2. Mekânsal Pratiklerle Yeni Bir Bellek İnşası

Bireylerin içerisinde bulunduğu koşullar altında biçimlenen gündelik mekânlar, bireylerin toplumun diğer fertleriyle kurduğu ilişkiler ve

egemen gücün stratejilerinden beslenen yeni praksislerle düzenlenmiş yeni bir yaşam alanı inşa etmektedir. Bu yaşam alanı, etkisi altında olduğu toplum tarafından biçimlendirilirken, oluşan yeni pratikler itibariyle de toplumu şekillendirmektedir. Bu doğrultuda toplumsal mekâna karşılık gelen gündelik mekânın hem etken hem de edilgen bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Toplumsal süreçleri içermesi nedeniyle çeşitli anlamsal imgelerle yüklü mekânlar, iktidarın da toplumsal belleğe müdahale amacıyla mekânı sil baştan tasarlama ya da farklı pratikler tanımlama çabasına imkân tanımaktadır. Üzerinde gerçekleşen eylemler dolayısıyla belleği de muhafaza eden toplumsal mekânın yok olması ya da kabul görmeyen yeni pratiklerle dönüşümü, bireylerde çoğu zaman unutma eylemi ve bellek yitiminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Belleği sekteye uğratan üretim pratiği yalnızca fiziksel boyutta değil, aynı zamanda sosyo-kültürel boyutta da söz konusudur. Sosyal bağlamın zaman içinde değişmesiyle bellek, yeni pratiklerle yeniden kurgulanmakta; her toplum kendi bağlamı ve koşulları doğrultusunda hatırlama imgelerinin yeniden kurgulandığı yeni bir toplumsal bellek inşasına sahne olmaktadır. Bellek, bu sayede dinamik özelliğini muhafaza etmektedir. Dolayısıyla yeniden üretim süreci unutma ve hatırlama eyleminin birlikteliğiyle var olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişisel bellek üzerindeki unutma eylemi büyük ölçüde istem dışı bir eylemken, toplumsal bellekte ise durum genellikle bir güç tarafından tasarlanmıştır. Bu nedenle toplumsal bellekte meydana gelen unutma eylemine "unutma sanatı" adı da verilmektedir (Lowenthal, 1985). Unutma eyleminin bir seçimi karşılaması nedeniyle sanat olarak ifadesinin yanında, unutması planlanan kesim için ise durum sanat söyleminin ifade ettiği kadar pozitif bir amaç taşımamaktadır. Hafızaların değişikliğe uğramasını isteyen grup için -ki bu grup genellikle iktidar kesimini ifade eder- geçmiş anı ve olayların unutulması ve mekânın yeni pratiklerle dönüşümü olumlu bir durumu karşılarken, geçmiş değerlerden beslenen toplum içinse durum genellikle tam tersidir. Bu durum bazı olaylar için toplumun geçmişe dair kötü anılarını baskılayıp, iyi anıları ön plana çıkararak hayatın devamlılığını sağlarken; bazı durumlarda ise toplumsal belleğin yok olması ve birlik, beraberlik hareketinin zarar görmesine neden olmaktadır. Bu nedenle geçmiş ile gelecek arasında bir köprü vazifesi gören bellek mekânları, toplumsal gücü mekân üzerinden kontrol etmeyi hedefleyen kesim için unutma sanatının nesnesi durumunu her daim korumaktadır.

Belleği yeniden biçimlendirmek amacıyla dayatılan yeni fikirler, kimi zaman toplum tarafından kabul görmemekte ve değişime konu olan

mekân üzerinde toplum ve iktidar arasında izlenen bir hesaplaşmaya dönüşmektedir. Bu bağlamda, günlük yaşamın yansımaları oluşturması nedeniyle insan-mekân etkileşiminin yoğun bir şekilde gözlemlendiği kozmopolit yapıya sahip kent meydanları, temelde ekonomik ve siyasi ideolojileri içeren dönüşüm hareketinin her dönem hedefi olurken, şiddetli hesaplaşmaların da bir adresi olmaktadır. Egemen gücün, kapitalist sermayenin ve siyasi iktidarın kendi varlıklarını devam ettirmek için toplumsal mekânı sürekli yeni pratiklerle kurgulaması ve toplumsal belleği tarihsel süreç içerisinde mekân sınırları dâhilinde eritme çabaları, çoğu kez toplumun tepkisine yol açmaktadır. Ancak zamanla toplumun olağan ya da kabullenilmiş süreçte ortaya koyduğu yeni pratikler, mekânın katmanlaşmış bir bellek aracı durumuna evrilmesine katkı sağlamaktadır. İstanbul'un toplumsal bellekteki direniş hareketinin katmanlaşan tarihinin yansıması ise siyasi otoritenin sürekli olarak baskılama hedefi taşıdığı Taksim Meydanı'dır. Meydanın toplumsal birlik ve beraberlik hareketinin gözlemlendiği yaşayan bir mekân olmasının yanı sıra tarih içerisinde çok kez acı hatıraların da merkezi olması, her daim unutturma pratiğinin nesnesi olma durumunu muhafaza etmesine sebep olmaktadır.

3. YÖNTEM

Toplumsal mekânın yeni işlev ve anlamlarla dönüşümünde mekân ve topluma dair zorunlu ve katılımcı yaklaşımların analizini hedef alan çalışmanın; her iki yaklaşımın da izlendiği, toplumsal belleğin en etkili mekânlarından biri olan Taksim Meydanı üzerinden yürütülmesi düşünülmüştür. Bu amaçla, çalışmada öncelikle Taksim Meydanı'nın tarihî ve toplumsal bellekteki izlerinin aktarılması için literatür derlemesi yapılmış; Meydan'ın zaman içerisindeki değişimleri ve bu değişimin sonuçları aktarılmıştır. Araştırmanın tartışma bölümü için ise nitel araştırma yöntemleri benimsenmiştir. Bu doğrultuda Meydan'ın yakın geçmişinde gündeme gelen Taksim Meydanı Tasarım Yarışması'nın yarışma şartnamesi ve derece alan projelere ait belgeler dikkate alınarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Projeler, planlama ve mekân kurgusu açısından derinlemesine incelenmiş ve yarışmanın bellek teması odağında yorumlanmıştır. Dereceye giren projelerin tasarım özelliklerinin yanında tasarımcı söylemleri de bellek teması odağında analize tabi tutulmuş ve belleğe vurgu yapan söylemlerin başarısı değerlendirilmiştir. Analizlerdeki anlam kaymalarının önlenmesi amacıyla tasarımcı söylemleri orijinal hâllerinde kullanılmıştır.

4.TAKSİM MEYDANI: TOPLUMSAL BİRLİKTELİKTE ÇATIŞMAYA GEÇİŞ

Adını, 18. yüzyılda inşa edilen ve 19. yüzyıl başlarına kadar İstanbul'a su taksim eden tarihî maksemden alan Taksim semti, bugün Beyoğlu olarak anılan Pera'nın kalbidir. Pera, esasında İstanbul'un fethinden 15. yüzyıla kadar tarihî merkezin dışında kalan, gayrimüslimlerin yaşamını sürdürdüğü bir ticaret bölgesidir. Yerleşim, liman ticaretinin ağırlıkta olduğu sahil aksı çevresinde yoğunlaşmakta, üst bölgeler ise gayrimüslim halk tarafından ekim alanı ve mezarlık olarak kullanılmaktaydı. Bu dönem Müslüman halkın Pera'ya neredeyse hiç ayak basmadığı, bölge ticaretinden yararlanamadığı bir dönemdir. Bu durum 15. yüzyıl sonlarına doğru Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan Galata Mevlevihanesi'yle birlikte sona ermekte ve Mevlevihane'nin sağladığı hareket 16. yüzyıl itibariyle bölgeyi canlandırmaktadır. Söz konusu canlılık Batılı devletlerin de dikkatini çekmekte ve Fransa başta olmak üzere pek çok devletin Pera çevresinde elçilikler açmasına yol açmaktadır. Açılan elçiliklerin yarattığı hareketlenme, elçilik çalışanları ve diğer gayrimüslim halkın ikameti için Batılı tarz yapıların inşasını da beraberinde getirmekte ve 19. yüzyıla kadar süregelmektedir. (Gülersoy, 1986).

19. yüzyıla gelindiğinde devam eden Batılılaşma hareketleri ve Batı ile ilişkilerin güçlendirilmesi esasına dayanan Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) ile birlikte bölgedeki yabancı popülasyonu ve Batı'nın Osmanlı üzerindeki etkisinin artması, Batılılaşma reformları için Pera'nın pilot bölge olarak seçilmesine neden olmaktadır. Barındırdığı Batılı nüfus, lüks ticarethaneler, mağazalar, restoranlar, otel ve 1840'lar itibariyle artan kültür sanat faaliyetleri ile Pera, Batılı bir kent görünümüne sahip olmaktadır. Batılı yaşam tarzı, bugün İstiklal Caddesi olarak anılan "Grande Rue de Pera" aksında hayat bulmaktadır. Tüm bunlara rağmen Pera, esasen Batılı yaşam tarzının oldukça gerisindedir. Bölge halkı çeşitli eğlence ve sosyal aktiviteler için civardaki mezarlıkları kullanmakta ve kamusal bir açık alan ihtiyacı kendini hissettirmektedir. (Abdülaziz Bey, 2000) 19. yüzyıl itibariyle Taksim ve çevresinde inşa edilen Topçu Kışlası, Mecidiye Kışlası ve Gümüşsuyu Kışlası'nın oluşturduğu askerî bölge de dönemin sosyo-kültürel yapısına ters düşmekte ve Pera'nın kamusal kullanım alanlarını sınırlandırmaktadır. Bu doğrultuda, İstanbul'da kamusal mekân üretme çabası baş göstermekte ve başlangıcı 1860'lara tekabül etmektedir. Bölgedeki mevcut yerleşim dokusunun sıklığı ve Taksim ile çevresindeki askerî yapılaşma nedeniyle kamusal alan inşası için en uygun yerin Beyoğlu ve Galata civarındaki gayrimüslim mezarlıklarının bulunduğu alanlar

olduğunun düşünülmesi ile Şişli civarına –dönemin kent çeperi- taşınan mezar alanlarından elde edilen boşluklara Taksim ve Tepebaşı olmak üzere iki kamusal alan yapılması öngörülmektedir (Gülersoy, 1986). 1860’larda başlanarak, 1869 yılında Topçu Kışlası’nın yanı başında yapımı tamamlanan Taksim Bahçesi (Resim 3) ise Osmanlı Dönemi’nin ilk “kamusal açık alanı” olma özelliğine sahiptir (Gökgür, 2017). Bu sayede, 20. yüzyılın başları itibariyle bölge, semtin sembol yapısı olan Topçu Kışlası ve çevresindeki yeşil alanlarla birlikte kentin en işlek ve prestijli bölgesinde yer alan pastoral bir odak noktasına dönüşmüştür (Resim 4).

Resim 3. Osmanlı Dönemi’nin İlk Kamusal Açık Alanı Olan Taksim Bahçesi

Kaynak:

<http://www.eskiistanbul.net/4775/taksim-bahcesi>

Resim 4. Dönemin Kentsel Odağını Oluşturan Meydan

Kaynak: Salt

Araştırma, Taksim Koleksiyonu

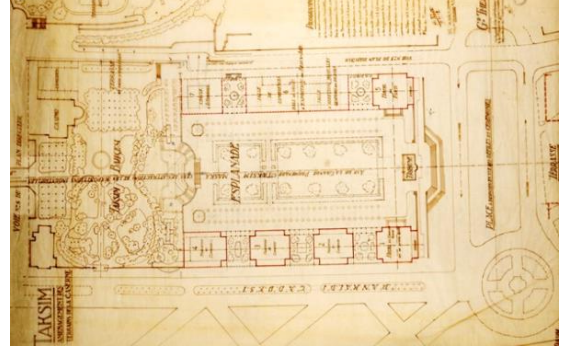
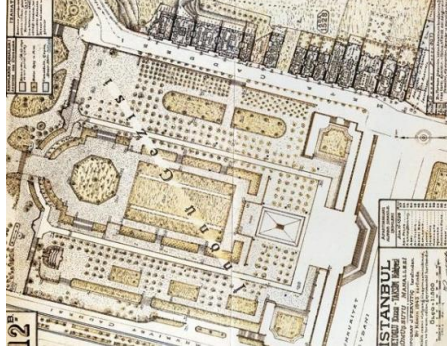
1909 yılında başlayan 31 Mart Ayaklanması esnasında isyancılar tarafından karargâh olarak kullanılan Topçu Kışlası’nın top atışları nedeniyle aldığı hasarlar sonrası kullanılamaz hâle gelmesi ile kışla avlusu, bu tarihten itibaren stadyum olarak işlev görenek çeşitli futbol maçlarına ev sahipliği yapmakta ve bölgenin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Ancak Taksim Meydanı, bu dönem hâlâ ana aksların kesişiminde kalan tanımsız bir kentsel boşluk olarak varlık göstermektedir. Cumhuriyet Dönemi’ne gelindiğinde hâlihazırda prestijli bir odak noktası olma özelliğini koruyan Taksim Meydanı ve yakın çevresi bu özelliği dolayısıyla iktidar ve sermayenin de ilgisini çekmekte, ekonomik ve toplumsal kaygılarla dönüştürülmek istenen bir nesne durumuna evrilmektedir (Aslan ve Yavan, 2018). Cumhuriyet Dönemi itibari ile artan şehircilik faaliyetleri sonrası ise yeni bir meydan ve park oluşum sürecine girilmektedir. İlk olarak 1928 yılında, kentin diğer merkezlerle bağlantısını sağlayan ana ulaşım aksları ile çevrelenen, yeni bir devletin sembolü olarak Cumhuriyet Anıtı inşa edilmekte ve ulusal etkinliklerin gerçekleştiği bir kamusal alan olarak Taksim Meydanı’nın temelleri atılmaktadır (Gökgür, 2017). Anıtın inşası sonrasında meydan ve çevre düzenlenmesi önem kazanmakta ve bu amaçla birçok kent plancısı şehre davet edilmektedir. Bunlardan biri de Fransız mimar ve şehir plancısı Henri Prost’tur. Prost’un, 1940’larda hazırlamış olduğu planlar (Resim 5) doğrultusunda Topçu Kışlası’nın yıkımı ve beraberinde boşalan alanın yeşil alana dönüştürülmesi

projesinin hayata geçirilmesiyle meydan kamuya açılmakta ve bugünkü Taksim ve Gezi Parkı bölgesi şekillenmeye başlar (Aslan ve Yavan, 2018).

Resim 5. Prost'un Taksim Meydanı Planı

Kaynak:

<https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/gezi-parkinin-gecmisi.html> ;
<https://expositions-virtuelles.citedelarchitecture.fr/prost/07-CHAPITRE-07-DOCUMENTS-03-PRES.html>

1950'lere gelindiğinde Taksim Meydanı, sahip olduğu yeni imkânlarla birlikte zafer kutlamaları, çeşitli etkinlikler ve seçim mitinglerinin merkezi olmakta, topluluğun birliği ve beraberliğinin izlendiği tören alanına dönüşmektedir. Ancak meydanın zaman içerisinde kazandığı pozitif görünüm, tarihe kara bir leke olarak kazınan ve İstanbul'da ikamet eden gayrimüslimlere karşı saldırgan bir harekete dönüşen "6-7 Eylül Olayları" ile birlikte yön değiştirmektedir. Atatürk'ün Selanik'teki doğup büyüdüğü eve saldırı düzenlendiği iddiası ile galeyana gelen kalabalık bir grup, Taksim Meydanı'nda toplanmış ve İstiklal Caddesi üzerinde bulunan gayrimüslimlere ait dükkânları yağmalamıştır. Yakın tarihe kara bir leke olarak geçen bu olaylar, Taksim Meydanı'nın acı hatıralarla hafızalara kazınmasında ilk adımı oluşturmuştur. 1960'lar ve 1970'ler ise Taksim'de politik gerginlik ve çatışmaların gözlemlendiği, Taksim Meydanı ile birlikte birçok meydanda gösteri ve mitinglerin yasaklandığı bir dönemdir. İlk olarak 16 Şubat 1959 tarihinde ABD'nin emperyalist politikalarını protesto eden sol görüşlü bir grupla muhalifleri arasındaki bir çatışma sonucunda yaşanan can kayıpları, Taksim Meydanı'nın tarihinde "Kanlı Pazar" olarak anılmaktadır. Yıllar içerisinde artarak devam eden bu çatışma, 1 Mayıs 1977 günü zirveye ulaşmıştır. İşçi Bayramı etkinlikleri sonrası yaşanan kışkırtma ve olaylarla birlikte oluşan panik hâli ve çok sayıda vatandaşın hayatını kaybetmesiyle bu tarih, toplumsal bellekte "Kanlı 1 Mayıs" adıyla Taksim'le özdeşleşen bir hesaplaşma olarak yer edinmektedir (Gülersoy, 1986).

Gerek Batılılaşma hareketleri esnasında gerekse acı hatıralarla Topçu Kışlası'nın ayakta olduğu dönem itibariyle meydan ve çevresi gözde bir kentsel toplanma alanı olarak varlık göstermekte; halkı çeşitli pratiklerle kontrol altında tutmaya yönelik farklı ideolojilerin hedef

tahtası olmaktadır (Aslan ve Yavan, 2018). Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında siyasi bir ideoloji ile ulus devlet anlayışını güçlendirmek üzere gerçekleştirilen yeni mekân pratiği, ilerleyen dönemlerde toplumun sesini duyurduğu bir yer durumuna evrilmekte, bu durum mekânın sosyal pratiği dışında karşıt görüşlerin siyasi hareketlerini de içeren çok katmanlı bir üretim pratiği ortaya koymaktadır. Özellikle 1960'ların sonu itibariyle meydanlar muhalif toplulukların etkisi altına girmekte ve devlet kontrolü altındaki bir kamusal mekân olmaktan ziyade, çeşitli protesto ve eylemlerin mekânı olarak tanımlanan bir hâl almaktadır. Bu doğrultuda mevcut iktidarın mevcut ideolojileri ya da değişen iktidarın değişen ideolojileri doğrultusunda mütemadiyen baskılanmak ve kontrol altında tutulmak istenen bir mekân temsili söz konusu olmaktadır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise mevcut iktidarın muhafazakâr ideolojileri ve değişim arzusu, bu tarihten itibaren toplumu da içinden çıkılmaz bir dizi olay ve mekân üzerinden gerçekleşen hesaplaşmalar örüntüsü içerisine çekmektedir. Toplumun belleğinde yer edinmiş tarihî yapıların ve toplumsal birlikteliğin temsilini oluşturan mekânların yerlerini birer birer – kentsel açık alanlar yerine gözetim kolaylığı sağlayan AVM ortak mekânları gibi- sınırlandırılmış olması itibariyle kontrol edilebilir mekân stratejilerine bırakması, 2013 yılında gerçekleşen Gezi Parkı Olayları'nın da zeminini oluşturmaktadır (Aslan ve Yavan, 2018). İnci Pastanesi'nin yerinden edilmesi, Emek Sineması'nın yıkımı, 1 Mayıs kutlamalarının önüne konulan engeller ve son olarak da Gezi Parkı müdahalesi ile o güne kadar süregelen sosyal, siyasal ve kültürel kodların yok edilmesi üzerine kurgulandığı düşünülen strateji ters tepmekte ve halkın karşı çıkmasına neden olmaktadır. Muhafazakâr iktidarın "Taksim Yayalaştırma Projesi" adı altında tarihî çevre için öngördüğü, bulunduğu bağlama aykırı yeni cami projesi ve Gezi Parkı pratiğinin yerine geriye dönük Topçu Kışlası'nı canlandırma arzusu; alanın mevcut toplumsal pratikleri ile ticari kullanım hedefinin uyumsuz olduğu, ulus devlet anlayışının izlerini silen yanlış bir tarih anlayışı olduğu düşüncesi ve toplumsal bellekle ilişkili böylesi önemli bir kararda halkın da katılım sağlaması gerektiği görüşü toplum ve iktidarın mekân üzerinden şiddetli gerilimine sahne olmaktadır. Günlük praksisler ve iktidarın öngördüğü eylemler arasındaki uyumsuzluk durumu, mekân üzerinden bir güç gösterisine dönüşmekte ve meydanın ne tür bir kamusal alan pratiğine hizmet etmesi gerektiği sorusu büyük bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Toplumsal bir ürün olan toplumsal mekânın yine toplumun ortak çıkarları için kullanılması ve toplumsal pratiklerle dönüştürülmesi görüşünden doğan Gezi

Direnışı, sergilenen eylemlerle halkın iktidara karşı duruşunun ve mekânın toplumsal iş birliğini yansıtan mekânsal pratiklerle dönüştürülmesi gerektiğinin bir göstergesi olmaktadır. Bu bağlamda kamusal alanın yalnızca iktidarın ideolojik emelleri doğrultusunda biçimlendirildiği ve uygulamaya geçildiği müdahale durumlarının karşılaştığı çatışma ortamı, toplumun arzu ettiği kamusal alan görünümüne ulaşmak için meydanın yeni işlevlerle dönüşümünde yöneticilerin halkın da görüşünü almalarını zorunlu kılmaktadır.

5. HESAPLAŞMA SAHNESİNİN YAPILANDIRILMASINDA UZLAŞMACI BİR SÖYLEM: "TAKSİM SENİN, KARAR SENİN"

Gezi direnişi ile birlikte toplumsal bellek üzerindeki değişimin bir dayatmayla ve halkın iradesi dışında mümkün olamayacağını anlaşılmaya başlandı. Taksim üzerine geliştirilen projelerde yaşanan uzun bir sessizlikten sonra 2020 yılı itibarıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından "Taksim Senin, Karar Senin" sloganıyla oluşturulan meydan tasarım yarışması, "unutma sanatı"na gönüllülük esasına dayalı yeni bir yaklaşım getirmektedir. Yıllar boyu iktidarın dönüşüm emellerinin hedefinde olan meydanın güncel pratiklerle dönüşümünde toplumla karar birliğine ihtiyaç duyulması sonucu yerel yönetim, yarışma aracılığıyla katılımcı bir yaklaşım olarak yeni pratikleri halkın iradesine sunmakta ve meydanın ortak bir kararla dönüştürülmesine çalışmaktadır. Bu sayede meydan bir yandan ideolojik hedeflere hizmet eden güncel pratiklerle dönüştürülürken, diğer yandan ise halkın da söz sahibi olduğu bir süreçte toplumun mekânı olma özelliğini koruyacaktır. Hâlihazırda toplum tarafından sahiplenilen ve çeşitli pratiklerle deneyimlenen mekânın ihtiyaç duyduğu yeni yüz ve pratikler, profesyonel gruplarca analiz edilecek ve elde edilen analiz sonucunda çeşitli proje alternatifleri oluşturularak deneyimleyen grubun görüşüne sunulmuş olacaktır. Bu doğrultuda yarışma, meydanın ortak çıkarlara uygun yeni pratiklerle dönüştürülmesinde "yönetim-tasarımcı-toplum" üçlüsünü bir araya getirmekte büyük rol oynamaktadır. Yalnızca değerlendirme aşamasında değil, hazırlık aşamasında da çeşitli anket ve panellerle katılımcı yaklaşım benimseyen yarışmanın şartnamede öngördüğü ilkeler (Konkur İstanbul, 2020) bağlamında bakıldığında; doğal ve yapılı çevreyi gözetken, katılımcı, toplumsal değerleri yükselten, toplumun her kesimini hedefleyen ve bellek unsurunu ön planda tutan bir strateji belirlendiği gözlemlenmektedir. İstanbul'un yanı sıra tüm ülkenin politik ve sosyokültürel izlerini taşıyan meydanın toplumsal bellekte yer edinmiş sembol yapılarının ve bu yapıların meydanla bağının korunduğu, toplumun farklı görüşlere sahip bireylerini ortak bir

kamusal mekân üzerinde birleştirmeyi hedefleyen, her daim kullanılabilir, yaşayan –ve de yaşanan- bir kamusal mekân pratiği üretilmesi yarışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu sayede meydan, arka planda üst otoritenin ideolojik hedefleri üzerine temellenen katılımcı bir yaklaşımla dönüştürülecek ve toplumun rızasıyla gerçekleştiriliyor olması dolayısıyla eski acı hatıraları anımsatan pratiklerin baskılandığı sosyokültürel aktiviteleri temel alan pozitif bir üretim döngüsüne de zemin oluşturacaktır.

Taksim Kentsel Tasarım Yarışması için tanımlanan süre sonucunda yarışmaya 146 proje katılmış, bu projeler arasından 3 proje (15, 16 ve 19 No'lu Projeler) eş değer görülüp halk oylamasına sunulmuştur. Oylamaya sunulan projeler bu çalışma kapsamında bellek teması üzerinden incelenmiş; söylem ve projeler toplumsal belleğin aktarımı odağında değerlendirilmiştir. *Taksim Kolektifi* (15 No'lu) isimli proje; hem Taksim Meydanı'nı farklı bir boyuttan izlemeye hem de Taksim Meydanı'ndan İstanbul'u izlemeye olanak tanıyan yaya köprüleriyle kullanıcılara yepyeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bunun yanı sıra Gezi Parkı'nın gece/gündüz aktiviteleri ile yeniden düzenlenmesi, hemen önünde yer alan boşluğun herkese hitap eden, çok işlevli bir alan olarak kurgulanması, meydana yaşayan bir mekân niteliği kazandırılması ve hafızaya uygun yeşil alan söylemi, şartnamedeki anahtar kelimelere vurgu yapmaktadır. Ancak tasarım, yarışma kurgusunda da ifade edilen toplumsal bellek unsurunu yalnızca Gezi Parkı'nın geçmişi ve Taksim'in simgesi durumundaki tramvay ile yansıtmaya çalışmaktadır (Konkur İstanbul, 2020:a). Bu durum hâlihazırda var olan iki sembolün kullanılması ile atıf yapılan ve meydanın önceki bölümde aktarılan anı ve olaylarını yansıtan başka herhangi bir fikirle desteklenmediği bellek teması açısından düşünüldüğünde; projenin bellek olgusunu işlemekte yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Herkesin ve Her şeyin Meydanı (16 No'lu) isimli proje; yeşil alan varlığının arttırılması, etkinlik çayırları ve farklı etkinliklere imkân tanıyan meydan tasarımı ile şartnamenin yeşil alan talebi ve her kesimi birleştirme maddelerine vurgu yaparken, bellek olgusunu Gezi Parkı, tarihî maksem ve artık ismi dahi telaffuz edilmeyen Taksim Bahçesi söylemleri ile desteklemeye çalışmaktadır (Konkur İstanbul, 2020:b). Bununla beraber projenin yer altında oluşturulan "Bellek Müzesi" fikri ile kısmen toplumsal bellek unsurunu en iyi kurgulayan ve yansıtan fikir olduğu düşünülmektedir. Mekânın sahip olduğu bellek öğelerinin oluşturulan bir müze aracılığıyla geleceğe aktarımı, sürdürülebilir bir bellek ortamı yaratmaktadır. Ancak müzeler yapısı itibarıyla sahip

olduğu kapsamın belleğini yansıtmakta ve o kapsamı bulunduğu bağlamdan kopararak oluşturulan yeni bağlam -müze yapısı- içerisinde yeniden tanımlamaktadır. Bahse konu olan kapsam, ait olduğu mekân içerisinde sergileniyor olsa dahi belleği o ana sabitlemekte ve mekâna yeni bir eylem olarak sergileme işlevi kazandırmakta, onu değişime uğratmaktadır (Madran, 2022). Bu durum, sahip olduğu kapsamın belleğini yansıtan müze yapısının oluşturduğu bağlam ile o bağlamı oluşturan unsurları ortaya koyan gerçek bağlam arasında bir çelişki ortaya koymaktadır. Bu nedenle müze yapılarının barındırdığı kapsamın ait olduğu mekânı yeniden üretmek koşuluyla aynı konumda varlık göstermesi yerine, yeni bir konumda değerlendirilmesi daha doğru bir uygulama ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda; müze fikrinin sahip olduğu bağlamsal niteliklerin belleğin doğasına aykırı uygulama şekli -ki müze işlevi belleği değişime uğratmaktadır- dolayısıyla bellek temasını işleme konusunda başarısız, müzenin konumu itibarıyla yer üstünde gerçekleşen eylem akışı içerisinde zamanla meydana kopuk bir bağlam oluşturarak anımsamaya katkı sağlayacağı düşüncesiyle belleğin sürdürülebilirliği açısından başarılı olduğu kanısına varılmaktadır.

Obruk (19 No'lu) isimli proje ise; taşıt trafiğini meydanın çevresindeki sembol yapılarla ilişkisini bozmayacak şekilde dışarıdan düzenlemesi, meydan toplu ulaşım ağını geliştirmesi, yeşil alan varlığının halkın da katılımıyla arttırılması fikri ve Gezi Parkı'nın güncel aktivitelerle hareketlendirilmesi yaklaşımı ile meydanın çevresindeki sembol yapılarla bağının korunması, yeşil alan artırımı ve çeşitli aktivitelerle güçlendirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Tasarımcı, proje söylemlerinde de yeşil alan vurgusunu sıklıkla dile getirmektedir. Bellek temasının izleri ise proje söylemlerinde göz ardı edilen bir unsur olarak dikkat çekmektedir (Konkur İstanbul, 2020:c). Bunun yanında, toplumsal belleğin en önemli izlerinden biri olan Gezi Parkı'na açılan teraslar, parkın görünümünden oldukça farklı bir mekân havası yaratırken, obruk fikri ise tamamıyla meydanın tarihine ters düşen, alanı kökten değiştiren ve obruk içerisine yüklenen aktivitelerle deneyimleyenleri geçmişten koparan bir izlenim yaratmaktadır. Bu doğrultuda meydana yapılan fiziksel müdahalelerin meydanın katmanlaşmış geçmişini yok saydığı gerekçesiyle projenin bellek olgusu açısından başarısız olduğu kanısı oluşmaktadır.

Yarışmanın başlangıcında belirlenen bellek teması üzerinden değerlendirilen üç projenin de belleğin sil baştan inşasına imkân tanıyacak şekilde farklılaşan bir perspektifle kurgulandığı, “nostaljik tramvay” ve “bellek müzesi” vurgusu dışında projelerin sosyo-kültürel etkinliklere odaklandığı gözlemlenmektedir. 19 No’lu projede yer alan “obruk” detayının ise meydanın çok katmanlı tarihiyle oluşan ruhuna tamamıyla aykırı, tanımlanan yeni eylemleri gerçekleştirirken Taksim’in dünü ve bugününden tamamen bağımsız bir kullanım pratiği ve mekânın dışında olma hissi yaratan bambaşka bir deneyim sunduğu düşünülmektedir (Resim 6). Bu doğrultuda Lefebvre’in mekân tanımlamalarına atıfla, meydanın tasarımcılar tarafından yalnızca algısal boyuttaki fiziksel özellikleriyle ele alınması ve geçmişle güncel pratiklerden soyutlanması, zihinsel boyutta tasarlanan projelerin yaşanan mekâna ters düşmesine neden olmuştur. Proje söylemlerinde de vurgulanan yeni bir mekân pratiği üretmek amacıyla kartezyen bileşenlere ağırlık verilerek tasarlanan projeler, yaşanan mekânın toplumsal özelliği dolayısıyla sahip olduğu tüm imgelerin dışarıdan müdahale yoluyla bastırılması ve dolayısıyla belleğin yeniden yapılandırılmasıyla karşılık bulmuştur.

Resim 6. 15, 16, 19 No’lu Projelere Ait Nostaljik Tramvay, Bellek Müzesi ve Obruk Detayları

Kaynak:

<https://konkur.istanbul/projeler/15-sira-numarali-proje-46q35yx7/>;

<https://konkur.istanbul/projeler/16-sira-numarali-proje-48p12t05/>;

<https://konkur.istanbul/projeler/19-sira-numarali-proje-79cs5h8y/>

İstanbul'un toplumsal bellekteki yansımalarının izlendiği önemli bellek mekânlarından olan meydanın, geçmişi ve meydanla ilişkili kilit yapılar gözetilmeden tasarlanmış olması, projelerin uygulanması durumunda meydanın toplumsal, siyasal ve kültürel tüm parametrelerden bağımsız çağdaş bir kültür noktası durumuna evrilmesi ve ortak geçmişin yok olması anlamına gelecektir. Uygulanacak projenin seçiminin halka sunulacak olması dolayısıyla her bir projenin ağırlıklı olarak göze hitap eden peyzaj ögesi üzerinde durduğu gözlemlenmektedir. Bellek mekânlarının sahip olduğu özelliklere atıfla geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesi görmesi gereken meydanın geçmişi, yeni üretim pratikleri ve yapılaşma biçimleri ile yok sayılmakta, çoğunlukla meydanın sembol yapılarının dışında kalan boşluğun Gezi Parkı'nın devamı şeklinde peyzaj öğeleriyle tamamlanmasına çalışılmaktadır. Bu durum, yakın geçmişte gerçekleşen Gezi Parkı Olayları'nın yarışmanın gidişatını ve tasarımları biçimlendirdiğinin de bir göstergesidir. Alanın çevresini dolduran ağaçlar çevreden bağımsız yeni bir kültür sanat ortamı tanımlarken; yarışma Taksim Kentsel Tasarım Yarışması'ndan Taksim Peyzaj Tasarım Yarışması'na evrilmektedir (Resim 7).

Resim 7. Yarışma Sonucunda Eş Değer Görülen 15, 16 ve 19 No'lu Projeler

Kaynak:

<https://konkur.istanbul/projeler/15-sira-numarali-proje-46q35yx7/>;

<https://konkur.istanbul/projeler/16-sira-numarali-proje-48p12t05/> ;

<https://konkur.istanbul/projeler/19-sira-numarali-proje-79cs5h8y/>

Tüm bunların yanı sıra hem İstanbul kenti hem de ülke geneli için toplumsal bir direnişin sembolü durumundaki meydan ve çevresinin

düzenlenmesine yönelik bir yarışmanın daha önce sergilenen eylemler göz önünde bulundurulduğunda gördüğü ilgi de ironiktir. Ülke geneline yayılan Gezi Parkı eylemlerinde ölümüne savunulan bir meydanın yeniden kurgulandığı ve mekânsal belleğe müdahalede bulunan bir girişimin, toplumun küçük bir azınlığını oluşturan profesyonel tasarımcılar dışında herhangi bir kesimin tepkisiyle karşılaşmaması ise tamamıyla yeni üretim pratiklerinin topluma sunum biçimi ile ilgili görünmektedir.

Sunulan üç projenin oylamaya açılmasıyla arka planda yapılan ön değerlendirmenin ve yapılan dayatmanın etkilerinin hafiflemesi ve bu sayede yaratılan seçimin toplumun iradesine bırakıldığı izlenimi, sürecin toplumsal açıdan sorunsuz işlemesine katkı sağlamaktadır. Hedef stratejilerde ifade edilen bellek mekânının devamlılığı ilkesinin ise nihai ürünün değerlendirme aşamasında algı yanılsamalarına neden olduğu ve katılım vurgusunun belleğin yeniden yapılandırılması yolunda başarılı bir yaklaşım olarak karşılık bulduğunu düşündürmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bellek mekânları, günümüzde izine rastlanılmayan bir geçmişin zihinde canlandırılması ve unutulmasının önlenmesi için önemli bir semboldür. Toplumsal belleğin ürünü olan bellek mekânları, bellek süreçleri üzerindeki etkisi dolayısıyla da her daim baskın otoritenin değişim arzusunun bir hedefi olmuştur. Ülkemiz açısından bakıldığında, değişimi en çok ses getiren kamusal alan Taksim Meydanı'dır. Tartışmalı bir mekân olarak Taksim'in değişimi ve dönüşümünün başlangıcı yalnızca Cumhuriyet'in ilk dönemleriyle sınırlı olmadığı gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dönemi ile de sınırlı değildir. Alanın dönüşüm süreci, Osmanlı Dönemi'nden günümüze bir süreklilik arz etmektedir. Mevcut iktidarın mekânı kendi ideolojisi doğrultusunda dönüştürme arzusunun merkezinde yer alan Taksim Meydanı ve yakın çevresi, her dönem toplumsal belleğin sürekli olarak katmanlaştığı ve belleğin mekânsal karşılığının en yoğun biçimde hissedildiği yerdir. Toplum için taşıdığı değer ve geçmişi anımsatan etkisi dolayısıyla da mekân, dönem dönem farklılaşan egemen gücün toplumu kendi talepleri doğrultusunda şekillendirme hedefinin bir aracı olmaktadır. Bu doğrultuda belleğin yeniden inşası amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Söz konusu girişimler kimi zaman tolere edilebilir düzeyde gerçekleşirken, kimi zaman ise dönüşümün halk tarafından iktidara karşı başlatılan bir direnişe dönüştüğüne şahit olunmaktadır. Son olarak Gezi Parkı eylemlerinde görüldüğü üzere, tarihî merkezde yer alan bir odak noktası olması dolayısıyla sürekli olarak olumlu

pratiklerle düzenlenmeye çalışılan meydanın günümüz pratikleriyle yeniden düzenlenmesi girişiminde halk iradesinin göz ardı edilemeyeceği ortadadır.

Toplumsal mekânın üretiminde toplumu da işin içine katan katılımcı bir stratejiden yola çıkılarak "Taksim Senin, Karar Senin" sloganıyla öne sürülen Taksim Meydan Tasarım Yarışması, olumlu özelliklerine rağmen Gezi Parkı Olayları'nın etkisinden çıkamayan, toplumun olaylar esnasında ortaya koyduğu pratiklerden beslenen ve olayların fitilini ateşleyen bir ağaçtan esinlenen bir peyzaj projesinden öteye geçememiştir. Taksim Meydanı'nın yalnızca bir bölümüne karşılık gelen Gezi Parkı'na müdahale karşısında ülke geneline yayılan tepkilere karşın, aslında çok daha büyük bir alanın Taksim'in ruhuna aykırı bir şekilde dönüştürülmesini içeren projelere yönelik tepkiler cılız kalmıştır. Güncel nüfusunun 15,90 milyon (Nufusu.com, 2023) olduğu İstanbul'da geleceğinin halkın inisiyatifine bırakıldığı böylesi önemli bir mekân üzerinden sürdürülen yarışmada görüş bildiren grup yalnızca 209.728 kişi olmuştur (İmamoğlu, 2020). Peki, Gezi Parkı Olayları referans alındığında bu denli sahiplenilen bir alanın geleceğinin tayin edilme aşamasında halkın genelinin oylamaya katılma hususunda çekimser kalması ve yalnızca küçük bir kesimin katılım sağlamasının temel nedeni oylamaya sunulan üç projenin de beklentileri karşılamıyor oluşu mudur? Farklı bir bakış açısıyla, siyasal otorite tarafından kamusal alanda dayatılan pratiklerin toplumun kent hakkıyla çelişen yaklaşımı dolayısıyla sebep olduğu çatışma pratiğinin iktidarın müdahalesiyle alevlendiği Gezi Parkı Olayları'nda Taksim halkın başkaldırısı için yalnızca sembol görevi gören bir araç mıdır? Bu nedenle konu, meydanın kaderini belirlemek olduğunda halkın ilgisi azalmakta ve yeni pratiklerin mekânsal etkisine bakılmaksızın müdahale kabul görmekte ya da kayıtsız kalınmaktadır. Halkın oylama esnasında çekimser kalmasına neden olabilecek bir başka ihtimal ise yarışmaya katılım için yeterli şartlar sağlanamamış, yarışmanın duyurulması için gerekli özen gösterilememiş ya da en önemlisi katılımcılarda yarışmanın sonuçlarının hayata geçirileceği inancı yaratılamamış olabilir mi? Bu bağlamda, halkın küçük bir kesimini oluşturan tasarımcı grup tarafından farklı ortamlarda çeşitli eleştiriler ortaya konmuş olsa dahi halkın büyük kesimi sessiz kalmıştır. Taksim'in belleğini yok sayan değişim öngörülerini beklenen etkiyi yaratamamıştır. Yarışma, günümüz ortamında şimdilik güncelliğini yitirmiş gibi görünse de seçilen 15 No'lu projenin herhangi bir revizyon geçirmeden uygulanması durumunda toplum için yeniden gündem olacağı açıktır. "Bu durum ikinci bir Gezi Parkı vakasına mı sebep olur?

Yoksa toplumun kabullenmişliğiyle tarihî maksemin hemen arkasında yükselen ve Taksim silüetini direkt etkisine alan Taksim Camii'nin açılışı gibi tepkisiz bir ortamla mı karşılık bulur?" soruları ise merak konusu olmaya devam etmektedir. Bu tartışmalar devam ederken Gezi Parkı mülkiyetinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden (İBB) alınarak Sultan Beyazıt Hanı Veli Hazretleri Vakfı'na devredilmesi süreci çıkmaza sokmakta ve İstanbul gibi önemli bir kentin odağında yer alan alanın yeniden tasarlanmasından önce çözülmesi gereken çok daha önemli sorunların olduğuna işaret etmektedir. Taksim, bu tartışmalar devam ettiği müddetçe toplumun mekânı olmaktan çıkıp her dönem farklı ideolojilerle yeniden şekillendirilen büyük bir inşaat alanı olmaya devam edecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma, Etik Kurul Kararı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey. (2000). *Osmanlı adet, merasim ve tabirleri* (D. Arisan Günay, & K. Arisan, Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akıncı, G. (2020). *Bellek-mekân ilişkisi: Kuzguncuk evlerinde tipoloji*. İksad Yayınevi. <https://iksadyayinevi.com/home/bellek-mekân-iliskisi-kuzguncuk-evlerinde-tipoloji/>
- Aslan, P. Y., Yavan, N. (2018). Mekânın üretimi ve Lefebvre'in mekânsal üçlü kavramsallaştırmasının görünürlüğü: Taksim Gezi Parkı örneği. *Planlama*, 28(3), 302-314.
- Atlas Dergisi. (2014). *Gezi Parkı'nın geçmişi*. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/gezi-parkinin-gecmisi.html>
- Auge, M. (2016). *Yok-yerler* (A. Köksal, Haz.). Daimon Yayınları.
- Bayhan, B. (2013). *Tarihe tanıklık etmiş meydanlar*. Arkitera. <https://www.arkitera.com/haber/tarihe-taniklik-etmis-meydanlar/>
- Bulut, H. (2009). Ankara'yı yeniden algılamak: Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Ankara hakkında. E. Işık, & Y. Şentürk (Haz.), *Öznel, durumlar ve mekânlar* içinde (s. 82-100). Bağlam Yayıncılık.
- Cite de la Architecture. (1939). *Henri Prost. Kışla için arazi geliştirme planı*. <https://expositions-virtuelles.citedelarchitecture.fr/prost/07-CHAPITRE-07-DOCUMENTS-03-PRES.html>

- Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi (2023). *Taksim Bahçesi*.
<http://www.eskiistanbul.net/4775/taksim-bahcesi>
- Gökgür, P. (2017). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. Bağlam Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek* (K. Akbaş, Haz., & Z. Karagöz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- İmamoğlu, E. [@ekrem_imamoğlu]. (2020, Kasım 13). *İstanbul senin karar senin anket sonuçları* [Görsel Ekli] [Tweet]. Twitter.
https://twitter.com/ekrem_imamoglu/status/1327160561679929345
- Kır, A. (2016). *Kentsel bellek mekânı olarak sokaklar : İstiklal Caddesi örneği*. (Tez No. 455420) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Konkur İstanbul. (2020). *Taksim kentsel tasarım yarışması: Şartname*.
https://konkur.istanbul/wp-content/uploads/2020/10/sartname_taksim.pdf
- Konkur İstanbul. (2020:2). *15 sıra numaralı proje*.
<https://konkur.istanbul/projeler/15-sira-numarali-proje-46q35yx7/>
- Konkur İstanbul. (2020:3). *16 sıra numaralı proje*.
<https://konkur.istanbul/projeler/16-sira-numarali-proje-48p12t05/>
- Konkur İstanbul. (2020:4). *19 sıra numaralı proje*.
<https://konkur.istanbul/projeler/19-sira-numarali-proje-79cs5h8y/>
- Konkur İstanbul. (2020:a). *15 sıra numaralı proje* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=AMCpFGKOHqo>
- Konkur İstanbul. (2020:b). *16 sıra numaralı proje* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=TvtPlehIXWA>
- Konkur İstanbul. (2020:c). *19 sıra numaralı proje* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=niw-WqgMG6U>
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Haz.). Sel Yayıncılık.
- Lowenthal, D. (1985). *The Past is a foreign country*. Cambridge University Press.
- Madran, B. (2022). Mekânın belleği, belleğin mekânı: Mekân işgalcileri olarak müzeler. *Mimarlık Dergisi*, 59(423), 46-48.
<http://www.mo.org.tr/mimarlikDergisiDocs/pdf/MIMARLIK423.pdf#page=52>
- Nişanyan Sözlük. (2023). Bellek kelime kökeni.
<https://www.nisanyansozluk.com/?k=bellek>
- Nora, P. (1996). *Realms of memory: Re construction of the French past*. Columbia University Press.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci*. International Publications Inc.
- Nufusu.com. (2023). *İstanbul nüfusu*. <https://www.nufusu.com/il/istanbul-nufusu>
- Özak, N. Ö. (2008). *Bellek ve mimarlık ilişkisi: Kalıcı bellekte mekânsal öğeler*. (Tez No. 252340) [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Salt Araştırma. (2019). *Taksim Meydanı - Taksim Square*. Taksim Koleksiyonu. Salt Araştırma, İstanbul.

- Savaş, H. (2020). *Henri Lefebvre, Michel de Certeau ve Henri Bergson kuramları bağlamında Taksim Meydanı'nda mekânsal üretimin okunması* (Tez No. 640751) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Toprak, M. (2017). *Meydanların sosyo-politik dönüşümü üzerine bir analiz: Taksim Meydanı örneği* (Tez No. 465594) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yücel, V. (2009). Hafıza yeri - kimlik yeri. E. Işık, & Y. Şentürk (Haz.), *Özneler, durumlar ve mekânlar* içinde (s. 101-115). Bağlam Yayıncılık.